

Anna Bednarczyk
Uniwersytet Łódzki
anna.bednarczyk@uni.lodz.pl

Przypadek Mieczysława Birnbauma (1889-1940) – dane encyklopedyczne (rozważania o wpływie na wybory tłumacza) i strategia translatorska

W ostatnich latach badacze przekładu literackiego coraz częściej sięgają do biografii tłumaczy, widząc korzyści płynące z analizy powiązania biografii i działalności translatorskiej. Nie będę jednak wymieniać w tym miejscu wszystkich prac na ten temat, choćby ze względu na ich obfitość z jednej strony i niewielką objętość prezentowanego artykułu z drugiej. Innym powodem jest dostępność wiedzy na ten temat w istniejących już, podejmujących daną problematykę, tekstach przekładoznawczych.

Niemniej niewątpliwie warto wspomnieć w tym kontekście powstałe na gruncie polskim prace Markusa Eberhartera [np. Eberharter, 2023] czy Karoliny Dębskiej [np. Dębska, 2023], a także próby wprowadzenia do rodzimych badań translatologicznych tematyki biograficznej, czego przykładem mogą być choćby tomy z serii „Studia o przekładzie” [np. Fast i Kozak, red., 2002; Fast i Osadnik, red., 2012]. Wypada też odnotować powstający obecnie słownik tłumaczy z okresu dwudziestolecia międzywojennego¹. O popularności tej problematyki świadczą również prace młodych badaczy

¹ Kierowniczką projektu *Tłumacze arcydzieł literatury w odrodzonej Rzeczypospolitej. Cyfrowy słownik biobibliograficzny* (NPRH nr 31H 18 0425 86) jest dr hab. Ewa Kołodziejczyk.

przekładu, czego przykładem może być obroniona w 2024 roku rozprawa doktorska Karoliny Siwek, która traktuje o polskich tłumaczach *Fausta* i *Hamleta* w kontekście społeczno-kulturowych uwarunkowań działalności translatorskiej [Siwek, 2024].

Jak już wspomniałam, nie będę wymieniać ani omawiać wszelkich przejawów zainteresowania habitusem tłumacza, jego umiejscowieniem w polisystemie socjokulturowym i zależnością strategii przekładowych od biografii, wskazałam jedynie na rosnącą popularność tego rodzaju opracowań, które pozwalają przyjrzeć się socjokulturowemu wymiarowi działalności przekładowców na przestrzeni dziejów i uzupełnić wiedzę z zakresu historii tłumaczenia.

Wydaje się bowiem, że poza badaniem wspomnianych już zależności warto zwrócić uwagę na wymiar historyczny, a mianowicie na przypominanie często nieznanych dzisiaj, zapomnianych tłumaczy i tłumaczek, którzy, niezależnie od oceny ich pracy czy motywacji dla podejmowania działań translatorskich (np. w wypadku pracy zarobkowej kobiet) zasługują na pamięć, choćby ze względu na wprowadzanie do literatury polskiej utworów powstałych w innych językach i kulturach.

Prezentowany poniżej tekst wpisuje się w tę problematykę, dotyczy jednak jednego tylko autora i przybliży postać oraz działalność translatorską jednego z prawie nieznanych dzisiaj tłumaczy, jakim był Mieczysław Birnbaum.

1. Tło biograficzne – rozważania o wpływie na wybory tłumacza²

Nie można wprawdzie powiedzieć, że Mieczysław Birnbaum jest dzisiaj postacią zupełnie nieznaną, a jednak trudno uznać go za osobistość niezwykle popularną. Nie istnieją, niestety, żadne naukowe opracowania odnoszące się do prowadzonej przez niego działalności przekładowej czy literackiej. Wiele z tego, co o Birnbaumie wiadomo, zawdzięczamy wspomnieniom Jerzego Pomianowskiego, którego był stryjem. Dlatego też w pierwszej kolejności zwrócę się właśnie ku jego wypowiedziom.

Przemawiając podczas Kongresu Kultury Chrześcijańskiej, w referacie zatytułowanym *Zwierzenia outsidera*, mówił on o Birnbaumie:

² Za pomoc w zakresie ustaleń biograficznych serdecznie dziękuję pani Ewie Kołodziejczyk – kierownicze projektu *Tłumacze arcydzieł literatury w odrodzonej Rzeczypospolitej*. Cyfrowy słownik biobibliograficzny, oraz Annie Sobieskiej – autorce hasła o Mieczysławie Birnbaumie tamże.

Dziad mój, Abraham Ber Birnbaum, był kompozytorem i dyrygentem, nadkantorem synagóg w Częstochowie i w Łodzi, reformatorem liturgicznej muzyki synagogałnej; wprowadził do niej organy. [...] Starszy syn, Mieczysław Birnbaum, kawaler Virtuti Militari, peowiak, szef Wydziału Politycznego M.S.Wojskowych [Ministerstwo Spraw Wojskowych – A.B.], delegat Piłsudskiego do rokowań z bolszewikami, leży w Katyniu w mundurze porucznika; był pierwszym tłumaczem Babla i Zoszczenki [Pomianowski, 2008].

Z kolei w wywiadzie przeprowadzonym z Pomianowskim przez Elżbietę Sawicką czytamy:

[...] – bożyszcze mojej młodości. Uwielbiałem go, odegrał ogromną rolę w moim życiu. Leży w Katyniu z orderem Virtuti Militari na piersi. W czasie wojny 1920 roku był człowiekiem Piłsudskiego do specjalnych poruczeń – przyszedł do niego nie z PPS, ale z SDKPiL, dlatego znał wszystkich ludzi sowieckich polskiego pochodzenia. Z ramienia Piłsudskiego pertraktował potem z bolszewikami, m.in. w Mińsku. Binom, czyli Mieczysław Birnbaum, był pierwszym tłumaczem Babla. W 1927 roku nakładem „Roju” ukazał się tom zatytułowany *Ludzie jaskiniowi* z utworami Zoszczenki, Pilniaka, Aleksego Tołstoja i z dziesięcioma nowelami Izaaka Babla w jego przekładzie. Stryj opowiadał mi o Odessie, gdzie był z 4. Dywizją Żeligowskiego. To jemu zawdzięczam pierwszy kontakt z twórczością Babla i późniejszą fascynację tym pisarzem [Pomianowski, 2006].

Podobne informacje biograficzne uzyskamy też na stronie „Wirtualny Sztetl”³, a także w nocie z posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych, na którym sekretarz Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa Andrzej Kunert mówił: „Mieczysław Birnbaum – polski oficer, człowiek, który był pierwszym tłumaczem na język polski Izaaka Babla, został zamordowany przez NKWD w Katyniu” [Kunert, 2010: 10].

Trzeba dodać, że Birnbaum nie tylko tłumaczył utwory literatury rosyjskiej, co czynił najczęściej pod pseudonimem M. Binom, Mieczysław Binom lub Binom, opublikował również – anonimowo – interesującą książkę *Raj na ziemi* [Birnbaum, 1930], był też publicystą i redaktorem naczelnym „Legionisty”, autorem utworów satyrycznych, piosenek. Ponadto we współautorstwie ze Stanisławem Dobrzyńskim wydał broszurę satyryczną, wyśmiewającą polską politykę i rzeczywistość międzywojenną. Zawierała

³ „Wirtualny Sztetl”, Helena Gruszecka, [on-line:] <https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/4589-birnbaum-mieczyslaw> – 11 VII 2024.

ona wierszowane teksty autorstwa Birnbauma oraz rysunki Dobrzyńskiego [Binom, Dobrzyński, 1930].

Niemniej jednak rozpatrując jego działalność jako dyplomaty, żołnierza oraz męczeńską śmierć, trzeba wspomnieć o istniejącym w Internecie „Forum o wojnach światowych”, gdzie odnaleźć można kilka wypowiedzi na ten temat. Jedna z nich, podpisana nickiem slawek6599, głosi: „Pogmatwane losy zapomnianego bohatera. W Częstochowie wśród dębów pamięci zbrodni katyńskiej jego dębu nie znalazłem”⁴. Pozwolę sobie dodać, że na tablicy upamiętniającej częstochowian będących ofiarami tej bolszewickiej zbrodni, nazwiska Birnbauma, który urodził się w Częstochowie, też nie znalazłam. Nie będę jednak w niniejszym tekście zajmować się jego wojskową działalnością ani upamiętnieniem, przechodząc do innych dostępnych źródeł wiedzy o interesującym mnie tłumaczu.

W związku z tym, że w wypadku Birnbauma prawie nie istnieją materiały inne niż elektroniczne (materiały z akt zostały mi również udostępnione elektronicznie), nie mogłam się na nich skoncentrować. Dlatego też najlepszym źródłem okazał się wymieniony już Internet. Można tu odnaleźć różne, choć stosunkowo skąpe i wielokrotnie powtarzające się informacje biograficzne oraz bibliograficzne. Dotyczą one przede wszystkim żydowskiego pochodzenia, przynależności do partii politycznych, współpracy z Piłsudskim (był oficerem) i śmierci w Katyniu, ponadto odnotowano w nich, że był publicystą, a także tłumaczem literatury rosyjskiej. Spróbujmy więc przyjrzeć się temu, jakie dane pojawiają się w sieci.

Po pierwsze, jest to informacja o żydowskich korzeniach rodziny, podawana przez wszystkie źródła, wraz z adnotacją, że była to rodzina w dużym stopniu zasymilowana. Wiadomo, że ojciec Mieczysława, Abraham Ber Birnbaum, był z zawodu kantorem i rzeźnikiem rytualnym (szojchetem) oraz że to ostatnie zajęcie porzucił, poświęcając się pedagogice i teorii śpiewu synagogałnego. Był też zwolennikiem haskali, ruchu oświeceniowego postulującego integrację Żydów z innymi narodami. Zapewne także dlatego wszystkie jego dzieci uczyły się w polskich szkołach, otrzymując świeckie wykształcenie.

Dla porządku odnotuję, że na Liście katyńskiej w rubryce „imiona rodziców” na jednej ze stron widnieje zapis „Aleksy”⁵, a na Liście

⁴ slawek6599 [16 XII 2016]: „Forum o wojnach światowych”, [on-line:] <https://www.dws.org.pl/viewtopic.php?f=29&t=136683> – 11 VII 2024.

⁵ Lista katyńska, [on-line:] <https://katyn.ipn.gov.pl/kat/form/r9076765325,Birnbaum-Mieczyslaw.html> – 11 VII 2024.

katyńskiej 2: „Aleksy wg Internetu Abraham”⁶, z kolei w *Wielkiej Genealogii Minakowskiego/Minakowskiej* jako ojciec Binoma występuje „Aleksy Abraham Ber Birnbaum”⁷. Jako matka Mieczysława zwykle wymieniana jest Leonora. Wypada jednak dodać, że w haśle poświęconym ojcu tłumacza (Abramowi Berowi) w *Encyklopedii Częstochowy* Wiesław Paszkowski podaje, że matką Mieczysława Markusa Birnbauma była Chinda Gołda z d. Ejzenberg⁸, a nie Malka Laja Lenora, będąca matką jego siostry, aktorki Heleny Gruszeckiej (właściwie Gruszeckiej-Detke). Przy tym w Wikipedii w haśle dotyczącym Gruszeckiej imiona rodziców brzmią: „Abraham (Adam) Ber Birnbaum” i „Eleonora z d. Frenkel”⁹. Natomiast na stronie „Geni” można odnaleźć drzewo genealogiczne rodziny, gdzie matka Mieczysława nosi imiona „Malka Laja”, a jej nazwisko rodowe brzmi Frenkiel¹⁰. Gdyby tego było mało, na stronie „Ogrody wspomnień” zarówno Mieczysław, jak i oboje jego rodzice posiadają dwuczłonowe nazwisko Birnbaum-Gruszecki, przy czym ojciec nosi imię „Aleksy”, a matka „Leonora”¹¹. Podwójne nazwisko Birnbaum-Gruszecki widnieje również na kilku innych stronach internetowych, w tym na stronie „Find a Grave”¹², na której znalazło się też zdjęcie Birnbauma, w mundurze wojskowym. Trudno wyrokować, skąd wzięły się te rozbieżności. Można jedynie przypuszczać, że przejście od imienia „Abraham” do „Adam”, poprzez skróconą wersję „Abram”, jest możliwe. „Aleksy” wydaje się mniej prawdopodobny. Z kolei „Eleonora” i „Lenora” to praktycznie to samo imię. Wreszcie aby osiągnąć przemianę „Malki Lai” w „Lenorę/Eleonorę”, trzeba zbudować następujący łańcuch przemianowań asocjacyjnych bazujących na skojarzeniach fonicznych: Laja – Leja – Lea – Lena – Lenora – Eleonora.

⁶ Lista katyńska 2, [on-line:] <https://katyn.ipn.gov.pl/kat/ludzie/ofiary/baza-wyszukiwarka/r457337848,BIRNBAUM.html> – 11 VII 2024.

⁷ *Wielka Genealogia Minakowskiej*, [on-line:] <https://www.sejm-wielki.pl/b/katyn.2447> – 11 VII 2024.

⁸ W. Paszkowski, *Birnbaum Abram Ber*, [on-line:] <https://encyklopedia.czystochowa.pl/hasla/birnbaum-abram-ber> – 29 VII 2024.

⁹ Wikipedia: *Helena Gruszecka*, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Helena_Gruszecka – 11 VII 2024.

¹⁰ „Geni”, [on-line:] <https://www.geni.com/people/Malka-Birnbaum/6000000201820378860> – 11 VII 2024.

¹¹ „Ogrody wspomnień”, [on-line:] <https://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/1439> – 11 VII 2024.

¹² „Find a Grave”, [on-line:] <https://www.findagrave.com/memorial/22343941/mieczys%C5%82aw-birnbaum-gruszecki> – 11 VII 2024.

Najciekawsze wydaje się połączenie Birnbaum-Gruszecki. Na stronie „Stare Kino” Olga Gaertner wyjaśnia, że siostra Mieczysława – Helena – najprawdopodobniej przyjęła nazwisko Gruszecka, przekształcając nazwisko rodowe Birnbaum, które w języku niemieckim zbliżone jest fonetycznie do rzeczownika *Birnenbaum* oznaczającego „gruszkę”. Po drobnej transformacji i dodaniu polskiego formantu *-cka* powstało noszone przez nią nazwisko Gruszecka [Gaertner, 2023]. Możliwe, że we wspomnianych źródłach dodano je jako drugi człon do nazwiska pozostałych członków rodziny Birnbaumów. Różnice te nie mają wprawdzie większego znaczenia, jednak wszelkie przybliżanie imion i nazwisk do polskich można uznać za przejaw asymilacji.

W tym kontekście pojawia się pytanie o to, czy pochodzenie narodowe wpłynęło na translatorskie wybory Birnbauma (Binoma)? Odnotuję, że z języka rosyjskiego przetłumaczył on cykl opowiadań Antona Czechowa zatytułowany *Partia Winta* [Czechow, 1926], powieści: Pantelejmona Romanowa *Serce kobiety* [Romanow, 1928] i Julija Berzina *Ford (Powieść z życia „Nepmanów sowieckich”)* [Berzin, 1928] oraz dwa zbiory opowiadań różnych radzieckich pisarzy: *Ludzie jaskiniowi*, w którym pojawiło się dziesięć tekstów Izaaka Babla, cztery opowiadania Jewgienija Zamiatina, po jednym Lidii Sejfulliny, Władimira Lidina, Aleksieja Tołstoja, Aleksandra Jakowlewa i Borysa Pilniaka, a także cztery utwory Michaiła Zoszczenki [Zamiatin et al., 1927] oraz *Z motyką na słońce*, a w nim po dwa teksty wspomnianych już Babla i Romanowa, a także Walentina Katajewa i Sergiusza Zajaickiego, trzy opowiadania Aleksieja Bibika oraz po jednym Dmitrija Swierczkowa i Aleksieja Tołstoja [Romanow et al., 1928].

Spośród wszystkich tłumaczonych przez Binoma twórców pochodzenie żydowskie mieli trzej, a mianowicie: Babel, Lidin (urodzony jako Władimir Gromberg) i Berzin. Pozostali to w większości Rosjanie, choć ojciec Sejfulliny był z pochodzenia Tatarem, a Pilniak, urodzony jako Bernhard Wogau – Niemcem (oficjalnie posługiwał się nazwiskiem Pilniak-Wogau).

Jak widać, narodowość w żaden sposób nie zaważyła na wyborze tekstów do tłumaczenia. Nie stała się ona żadnym kryterium ani dla tłumacza, ani dla krytyków literackich wypowiadających się o przekładach¹³. Nawet będąc jak Adolf Nowaczyński wyrazicielami antysemickich poglądów, dostrzegali oni korzyść płynącą z tłumaczenia utworów pisarzy

¹³ Trudno wprawdzie z całą pewnością stwierdzić, czy był to wybór tłumacza, czy wydawnictwa „Rój”, które publikowało jego przekłady.

bolszewickich. Przytoczę w tym miejscu fragment artykułu pod tytułem *Jak ludzie mieszkają w Sowietach?* autorstwa Nowaczyńskiego, który w 1928 roku, nie odnosząc się personalnie do tłumacza, pisał na łamach „Gazety Warszawskiej”:

[...] cały szereg wybitnych talentów, jak Sejfullina, Zamiatin, Kłyczkow, Gładkow, Babel, Fiedin, Lidin czerpie z tej przepaści zniszczenia i niedoli ludzkiej pełnemi garściami grozą wstrząsające tematy. Wystarczy zresztą czytać to, co dotychczas przetłumaczono z Zoszczenki, lub tom o *Ludziach Jaskiniowych*, co, nawiasem mówiąc, powinno wyjść w najtańszych wydawnictwach, po 10 groszy, żeby u nas szerokie warstwy pouczyły się o piekle sowieckiem od autentycznych znawców i ciceronów, od dzisiejszych sowieckich beletrystów i satyryków i felietonistów [Nowaczyński, 1928: 4].

Ciekawe, że ten właśnie, wyrwany z kontekstu, fragment artykułu został również opublikowany w przełożonych przez Birnbauma książkach Berzina [Berzin, 1928: 199] i Romanowa [Romanow, 1928: 212]. Wydaje się, że oznacza to przede wszystkim aprobatę dla ukazywania czytelnikowi polskiemu realiów sowieckich opisanych niejako z wnętrza systemu. O tłumaczu, jak już pisałam, nie ma tu ani słowa. Nie chodziło przecież o wartość przekładu, ale o odniesienie do problemów mieszkaniowych.

Warto jednak zwrócić uwagę na określenie tłumaczonych pisarzy mianem „wybitne talenty”, co z całą pewnością nobilituje dokonany przez Birnbauma wybór.

Natomiast zastanawiając się nad powiązaniem/wpływem żydowskich korzeni na dokonane wybory translatorskie, można tylko podejrzewać, że wyniesiona z domu znajomość kultury żydowskiej pomogła mu w tłumaczeniu realiów, które pojawiły się w *Królu Babla*. To jednak jedyny z tłumaczonych przez Binoma utworów, w którym odnajdziemy tak wyraźnie narodowo nacechowane realia. W innych tłumaczonych przez Birnbauma tekstach, nawet jeśli, jak u Berzina, pojawiają się bohaterowie żydowskiej narodowości, wszelkie realia poza imionami, patronimami bądź nazwiskami podporządkowane są rzeczywistości sowieckiej. Nawet „żydowskie kawały” nie wymagają od tłumacza znajomości jakichkolwiek szczególnych realiów, poza onomastyką. Można więc uznać, że narodowość nie miała żadnego wpływu na dokonany przekład, w tym także na wybór tekstów do tłumaczenia.

Zamykając ten temat, warto odnotować, że Birnbaum przetłumaczył też z języka angielskiego powieść dziewiętnastowiecznego brytyjskiego

pisarza Jamesa Moriera *The Adventures of Hajji Baba* (*Przygody Chadzi-Baby*) [Morier, 1938], przy czym uczynił to anonimowo, podobnie jak anonimowo opublikował wspomnianą wcześniej książkę *Raj na ziemi*. Ciekawe też, że wśród czterech recenzji przełożonych z angielskiego książek, które w jednym z numerów „Wiadomości Literackich” w 1939 roku zamieścił Zbigniew Grabowski, jedynie przy tłumaczeniu Birnbauma brak nazwiska autora przekładu [Grabowski, 1939: 5]. Możliwe, że anonimowość tę da się wytłumaczyć jego pracą w charakterze wojskowego dyplomaty, który w latach 30. pełnił służbę dla Józefa Piłsudskiego. Ciekawe, że dyplomata (sekretarzem ambasadora Wielkiej Brytanii w Persji, a następnie chargé d'affaires) był również Morier. Jednak wiązanie anonimowości tłumacza z pracą wojskowego dyplomaty może być z mojej strony nadinterpretacją.

Kolejne dane, którym warto się przyjrzeć, odnoszą się właśnie do sympatii politycznych. Nie będę rozpatrywać ich szczegółowo, odnotuję jednak, że Birnbaum początkowo sympatyzował z SDKPiL, następnie działał w PPS-Frakcji Rewolucyjnej, później współpracował z Piłsudskim, podczas wojny polsko-bolszewickiej stając się jego zaufanym emisariuszem i jednym z negocjatorów w rokowaniach polsko-bolszewickich. Zaufanie to zapewne opierało się nie tylko na znajomości języka rosyjskiego, ale również na rewolucyjnej oraz żołnierskiej przeszłości młodego oficera. Mam tu na myśli udział w ruchu rewolucyjnym, za co został skazany na zesłanie i co pozwoliło mu zawrzeć wiele przydatnych później w dyplomacji znajomości, ale też czynny udział w I wojnie światowej (w szeregach carskiej armii), a także w tworzeniu Wojska Polskiego. Walczył również w II wojnie światowej, w 1940 roku został aresztowany przez NKWD, a następnie jako oficer Wojska Polskiego (w stopniu porucznika) rozstrzelany w Katyniu.

W rozmowie z biskupem Tadeuszem Pieronkiem mówił o tym cytowany już Pomianowski, odpowiadając na pytanie o tradycje wojskowe w rodzinie:

Tak, mój stryj, Mieczysław Birnbaum, był nie tylko legionistą, ale też piłsudczykiem, zaufanym i lubianym oficerem marszałka Piłsudskiego. Był szefem wydziału wojskowego Ministerstwa Spraw Wojskowych i zajmował się kontrwywiadem antybolszewickim. **Znał doskonale przywódców SDKPiL i język rosyjski.** Na zlecenie Marszałka podejmował kontakty z Polakami służącymi po sowieckiej stronie. [...] Kiedy w sierpniu 1920 r. Tuchaczewski zdobył

Radzymin i wydawało się, że przejdzie Wisłę i może nawet zdobyć Warszawę, z naszej stolicy został wyprowadzony pociąg dyplomatyczny do Mińska. Jego komendantem był właśnie mój stryj (wówczas podporucznik). [...] W 1921 roku, podczas negocjacji traktatu pokojowego z Sowietami w Rydze, mój stryj był szefem ekspertów wojskowych Polskiej Komisji¹⁴.

Pojawia się tu kolejne pytanie, czy poglądy polityczne mogły określić wybory translatorskie. W świetle wspomnianych wcześniej słów Nowaczyńskiego, ale również w związku z zainteresowaniem, jakie budziła w Polsce zarówno nowa rzeczywistość, jak i jej obraz literacki, wydaje się, że wybory Birnbauma mają czysto artystyczny charakter. Wypada zauważyć, że o zainteresowaniu tym świadczy zarówno stosunek do twórców, którzy porzucili Rosję bolszewicką (przypomnę występy w Polsce Aleksandra Wertyńskiego czy Igora Siewierianina), jak i inne przekłady dzieł ówczesnych pisarzy radzieckich na język polski, autorstwa różnych tłumaczy. Ponadto należy podkreślić, że w zatytułowanym *Kto pierwszy spostrzeże człowieka?* wstępie poprzedzającym zbiór przełożonych przez Binoma opowiadań *Ludzie jaskiniowi* Julian Kaden-Bandrowski konstatował:

Dzieli nas od tych ludzi morze krwi, przelanej w nienawiści, łzy, żal i gniew wielu pokoleń. Dzieli nas lata, przeżywane wspólnie rzekomo, pod jednym dachem – a przecie pędzone dalej i odrębniej, niż gdyby oni byli pod równikiem, my zaś na biegunie północnym.

Dzieli nas bowiem długa ciężka niewola, a prócz niej rzecz najsilniej ludzi na tym świecie odpychająca, mianowicie – najbliższe sąsiedztwo.

Pocóż trud sobie zadawać, pocóż językowi polskiemu przyswajać słowa, poczęte z natchnienia tych obcych, wrogich ludzi i obcych, a może nawet nienawistnych losów?!

[...]

Lepszy, szczęśliwszy, mądrzejszy będzie w tej chwili, jako i zawsze ten, kto pierwszy spostrzeże Człowieka po tamtej, obcej stronie [Kaden-Bandrowski, 1927: V].

Ostatnie słowa wiążą się z dostrzeżeniem przez krytyka możliwości ukazania polskiemu czytelnikowi prawdy wyzierającej z rzeczywistości

¹⁴ *Żywoł inteligenta polskiego – szkic do portretu. Z prof. Jerzym Pomianowskim rozmawia bp Tadeusz Pieronek*, [on-line:] https://judytapapp.pl/wp-content/uploads/rozmowa_tadeusz_pieronek_jerzy_pomianowski_pl.pdf – 11 VII 2024 [wytłuszczenia w cytatach moje – A.B.].

opisywanej w nowej literaturze rosyjskojęzycznej. Jeśli zgodzić się z krytykiem, zadaniem tłumacza okazuje się zapoznanie odbiorcy polskiego z innym, obcym mu światem i prezentacja nowych, opisujących go twórców.

W nieco innym kontekście, próbując zrozumieć fenomen fascynacji polskich twórców literaturą rosyjskojęzyczną, Adam Pomorski pisał:

Eks-legionista, kawaler orderu *Virtuti Militari*, ekspert podczas polsko-sowieckich rokowań pokojowych w Rydze, Mieczysław Binom (Birnbaum) z werwą tłumaczy Izaaka Babla, którym ekscytuje się inny piłsudczyk – Julian Kaden-Bandrowski [Pomorski, 2004].

Niemniej, z mojego punktu widzenia, myśl Kaden-Bandrowskiego potwierdzają obrazy rzeczywistości sowieckiej naszkicowane przez Birnbauma we wspomnianej już książce *Raj na ziemi*, która jest rodzajem reportażu z Rosji bolszewickiej. W *Przedmowie* do tego dzieła pisarz wyjaśnia, że została spisana z opowieści chłopów zbiegłych z sowieckiej Rosji [Birnbaum, 1930: 5-6]. Jest to więc kolejna, poza przekładami, relacja „z wewnątrz”.

2. Strategia przybliżania

W tym miejscu można by zastanowić się nad przyjętą przez Binoma strategią translatorską, a przede wszystkim sposobem, w jaki tłumacz prezentował polskiemu odbiorcy rosyjską, a w szczególności nową sowiecką rzeczywistość. Dlatego biorąc pod uwagę wszystkie rosyjskie utwory literackie przełożone przez Birnbauma, chciałabym zwrócić uwagę zwłaszcza na teksty powstałe po rewolucji październikowej, odnosząc się do kilku tylko elementów strategii przekładowej tłumacza, którą uważam za całkowicie uświadamianą, a podejmowane przez niego wybory za celowe. Badam więc przede wszystkim strategię translatorską, określoną przeze mnie jako „strategia przybliżania”, a nie zastosowane w tłumaczeniach techniki przekładowe. Ponadto zwracam uwagę na podporządkowane danej strategii metody stosowane przez polskiego tłumacza.

Pierwszym podejmowanym przez tłumacza działaniem, na jakie wypada zwrócić uwagę, jest moim zdaniem wprowadzanie do tekstu przypisów wewnętrznych, co można zaobserwować w tłumaczeniu *Forda Berzina*. Na początku XX stulecia było to stosunkowo nowatorskie, ponieważ przypisy najczęściej umieszczane były na końcu książki. Wprowadzenie ich do

głównego tekstu z jednej strony pozwalało czytelnikowi szybko zrozumieć przekazywane treści, choć z drugiej – mogło przeszkadzać w czytaniu. Poniżej kilka przykładów takiego wewnątrztekstowego komentarza z *Forda* i jeden z opowiadania *Syn człowieka* Lidina:

– A cóż w czerwonej armji, w dowództwie był pan? – kontynuował komisarz.
– Właściwie powiedziawszy, tak, – odpowiedział **Jerzy Pietrowicz**, – niby, że tak powiem, byłem adjutantem. Adjutantem **nacziwa** (skrót: **naczelnika dywizji** – przyp. tłum.) [Berzin, 1928: 6];

Tak, – spokojnie powiedział komisarz, cóż, mieli was „**ludkomosiem**” mianować? (skrót: **ludowy Komisarz oświaty** – przyp. tłum.) [Berzin, 1928: 7];

– Aleś się, bracie, „**obnepił**” (**Nep** – skrót: **nowa polityka ekonomiczna, nepman** – **nowy typ przedstawiciela prywatnego handlu i przemysłu w so-wietach** – przyp. tłum.) [Berzin, 1928: 17];

Możesz od tego kopytka wyciągnąć. A rodem skąd jesteś?

Griszka odpowiedział: – „**Dalnij**” (**Daleki wschód** – przyp. tłum.) [Lidin, 1927: 141]

W innych przekładach Binoma przypisy zostały wprowadzone na dole strony i tłumacz wyjaśniał w nich przede wszystkim typowo sowieckie realia, które mogły być niezrozumiałe dla odbiorcy polskiego. Dzieje się tak np. w tłumaczeniu opowiadania *Соль* (*Sól*) Babla. W przypisie objaśniono, że obecna w tekście „Konarmija” to „Armija konna Budiennego” [Babel, 1927: 65].

Drugim elementem strategii Binoma jest widoczne także w jednym z powyższych cytatów spolszczanie imion bohaterów (Jerzy Pietrowicz). Nie jest to jednak innowacja, ale norma funkcjonująca mniej więcej do lat 70. ubiegłego stulecia. Przykłady można odnaleźć w różnych rozpatrywanych przeze mnie przekładach, np. w *Sercu kobiety*, w zdaniu: „**Ser-gjusz** jest zawsze spokojny, zrównoważony, a przyjaciel jego, **Włodzimierz** – to artysta, człowiek bez określonych zasad” [Romanow, 1928: 50].

Zdarzają się również przypadki wykorzystywania przez tłumacza w jednym tekście zarówno rosyjskich, jak i polskich form jednego imienia, jak w opowiadaniu Zamiatina *Ludzie jaskiniowi*, gdzie z jednej strony pojawia się rosyjskie zdrobnienie „Masza”, a z drugiej polskie „Marcinek”, które w pełnej formie funkcjonuje jako „Martyń” (z patronimem Martynowicz bądź Martynycz). Ponadto imię to ujawnia się w typowej dla

języka rosyjskiego formie skróconej – „Mart” [Zamiatin, 1927: 22]. Takie rosyjsko-polskie translatorskie „przekształcenia onomastyczne” spotykamy stosunkowo często. Dla zobrazowania zjawiska w zamieszczonej niżej tabeli prezentuję kilka z nich, pochodzących ze zbioru *Ludzie jaskiniowi*:

Rosyjska pełna forma imienia	Rosyjska zdrobniła forma imienia	Rosyjska zgrubiała forma imienia	Polska pełna forma imienia	Polska zdrobniła forma imienia
Izaak Babel, <i>Życiorys Pawlenki Matwieja Rodjonycza</i> [Babel, 1927: 71-78]				
Matwiej (s. 71-73; 75-77)	1. Matiuszka (s. 71); 2. Matjusza (s. 76)		Maciej (s. 72)	
Jewgienij Zamiatin, <i>Mamaj</i> [Zamiatin, 1927: 27-39]				
Piotr (s. 27, 29)	Pietieńką (s. 32)			Piotruś (s. 29, 38)
Władimir Lidin, <i>Syn człowieka</i> [Lidin, 1927: 135-150]				
	Andriuszka (s. 135)		Andrzej (s. 135)	
		Griszka (s. 141-149)	Grzegorz (s. 141-143, 148)	

Widać tu pewną konsekwencję, a mianowicie spolszczane są zwykle imiona posiadające polski analog słownikowy, najczęściej podobne fonetycznie do tych odpowiedników w języku docelowym, a także formy zdrobniące. Z jednej strony mogą one być łatwiejsze do przyjęcia przez odbiorcę tekstu docelowego, z drugiej – mogą prowadzić do niezrozumienia, ponieważ różne formy imienia, np. rosyjskie i polskie (Matiuszka – Maciej), a także niefunkcjonujące w przestrzeni polskojęzycznej (Martyn – Mart) mogą być traktowane jak dwa różne imiona.

Warto odnotować, że takie same wybory tłumacza obserwujemy w przekładach prozy Czechowa, np. w opowiadaniu *Po omacku* [Czechow, 1926: 105-112] (*В потемках* [Чехов, 1976: 295]), gdzie w jednej z wypowiedzi imię głównego bohatera występuje aż w trzech formach: „Вася! – затеребила она мужа. – Базиль! Василий Прокофьич!” (forma zdrobniła, francuska – często używana w rosyjskich rodzinach arystokratycznych – oraz pełna). Tłumacz zredukował tę liczbę do dwóch, rezygnując z formy

francuskiej i zastępując pełne imię jego polskim analogiem: „Wasia! – szarpnęła męża. – Bazyli Prokofjicz!” [Czechow, 1926: 107].

Jeszcze jedna charakterystyczna cecha translatorskiej twórczości Binoma to kreatywne wykorzystywanie możliwości, jakie daje mu język polski. Można to zobaczyć choćby tam, gdzie idiolekt bohatera oryginału wymaga pewnej stylizacji, jak choćby w napisanych w formie skazu opowiadaniach z *Konarmii* Babla. Ich bohaterowie to ludzie niewykształceni, którzy kaleczą własny język. Z kolei tłumacz winien tę mowę odtworzyć i robi to. Kiedy np. w opowiadaniu *Песня (Pieśń)* pojawia się zniekształcone słowo ружье – оружия [Бабель, 2018: 100], w tekście Binoma zastępuje je „liworwert” [Babel, 1927: 99]. Kiedy bohater opowiadania *Измена (Zdrada)* [Бабель, 2018: 90-92] zwraca się do rannych żołnierzy, stosując niepoprawne formy słów i konstrukcje syntaktyczne, tłumacz stara się zachować charakter tej wypowiedzi, często kompensując w inny sposób te elementy stylizacji, których nie może odtworzyć. Dlatego np. w przekładzie pojawiła się nieobecna w oryginale niepoprawna gramatycznie forma „pełno chmurów” [Babel, 1927: 93], a także wypowiedzi zniekształcone przez tłumacza w związku z zamianą form męskoosobowych i niemęskoosobowych czasownika: „**siostry miłosierdne zaprowadzili nas do łóżek i dawaj znów skrzypiec o oddaniu orężu, jakby my już byli całkiem zwyciężone**” [Babel, 1927: 93]. Wreszcie warto odnotować sięganie przez tłumacza do polskich frazeologizmów. Świetną ilustracją może tu być *Жених* [Зошенко, 2008: 483-488] (*Narzeczoney*) Michaiła Zoszczenki i dialog, który przytaczam wraz z polskim wariantem Binoma, umiejętnie zastępującego rosyjski frazeologizm funkcjonalnym polskim:

M. Zoszczenko	Binom
– Да, – говорю, – собирайтесь. А много ли имеете вещичек? – Вещичек, – говорит, – не так много: дыра в кармане, да вошь на аркане. Сундучок да перина. [Зошенко, 2008: 486]	– Tak – powiadam, szykujcie się. A chudoby siła macie? Chudoby – powiada – nie tak wiele: figa z makiem z pasternakiem . Skrzynka i pierzynka. [Zoszczenko, 1927: 197]

Podobnie jak w kwestii imion, kreatywność tłumacza zauważamy również w przekładach Czechowa, którego utwory nie były związane z rzeczywistością sowiecką. W opowiadaniach opublikowanych w tomie

Partia winta twórcze działania Binoma przejawiają się wielokrotnie, czego przykłady prezentuję poniżej, wraz z ich krótkim omówieniem:

<i>Экзамен на чин</i>	<i>Egzamin urzędniczy</i>
Пивомедов поднялся, кашлянул и начал диктовать [...] стараясь уловить экзаменующегося на словах, которые пишутся не так, как выговариваются: «хараша халодная вада, кагда хочица пить» и проч. [...] В слове «чрезвычайно» он написал два «н», слово «лучше» написал «лутше», а словами «новое поприще» вызвал на лице инспектора улыбку, так как написал «новое подприще» [Чехов, 1975: 37]	Piwomiodow wstał, chrząknął i zaczął dyktować [...] starając się „złapać” delikwenta na wyrazach, których pisownia wywołać może pewne wątpliwości: „prołagata raty, kćoro pan Jan miał uiścić bez procetów” i t. p. [...] W słowie „niekompetentny” wpakował „ą” i „ę”, zamiast „lepiej” napisał „lepi”, a słowami „owczy pęd” wywołał uśmiech na twarzy inspektora, bo napisał „o wszy pęd” [Czechow, 1926: 35]

Pełniane przez urzędnika błędy w tłumaczeniu różnią się od obecnych w oryginale, ale są one zrozumiałe i śmieszą odbiorcę przekładu. Pomaga w tym również wytłumaczenie, że pisownia „może wywołać pewne wątpliwości”, podczas gdy w rosyjskim tekście były to słowa, które pisze się inaczej, niż są wymawiane. Warto też zwrócić uwagę na wprowadzone do polskiego tekstu imię Jan.

<i>Нарвался</i>	<i>Alem wpadł...</i>
1. «Я вас любил, любовь еще, быть может»... – затянул баритон в соседнем номере [Чехов, 1974: 434]	„Ja kocham cię! Ach, kocham cię!” – zaśpiewał „z uczuciem” baryton [Czechow, 1926: 60]
2. Мадемуазель-стриказель, бараньи ножки, же ву при! [Чехов, 1974: 434]	Madmazel de kozel de baranie nóżki, że wu pri! [Czechow, 1926]
3. «У рыцарей любовь и честь»... – запел баритон [Чехов, 1974: 435].	„Bo miłość to cygańskie dziecię!” – ryknął baryton [Czechow, 1926: 61].

W pierwszym z przykładów fragment romansu do wiersza Aleksandra Puszkina [Пушкин, 1977: 128] został zastąpiony słowami, które mogą kojarzyć się z dowolnym romanssem.

W trzecim fraza pochodząca z libretta Nikołaja Chmielnickiego *Новая шалость или Театральное сражение. Опера – водевиль в одном действии* [Хмельницкий, 1849: 358-359] w przekładzie została wymieniona na znane słowa *Habanery* z opery *Carmen* Georges’a Bizeta [Meilhac i Halévy, 1902: 15].

W drugim słowo „Madmazel” zostało zniekształcone w stosunku do oryginalnego franc. *Mademoiselle* (panienka, kobieta niezamężna). Różni się ono jednak od rosyjskiego *Мадемуазель* oznaczającego guwernantkę innej niż rosyjska narodowości (niekoniecznie Francuzkę) i odczuwanego jako obraźliwe, szczególnie w połączeniu z nienormalnym *стрикабель*, które zawiera asocjację ze słowem *стрекоза* (ważka). Z kolei *стрекоза* kojarzy się w kulturze rosyjskiej z kimś niepoważnym, lekkomyślnym, jak w rosyjskim wariacie baśni Jeana de La Fontaine’a *Konik polny i mrówka* autorstwa Iwana Kryłowa – *Стрекоза и муравей* [Крылов, 1985: 83] – gdzie konika polnego zastąpiła właśnie ważka. Binom, opatrując słowo „koza” sufiksem francuskim, wykorzystał w przekładzie podwójne skojarzenie z kozą i z faworytą Augusta Mocnego hrabiną de Cosel¹⁵. Poza tym za Czechowem wprowadził do przekładu baranie nóżki oraz przetranskrybowane na język polski *je vous prie* – „że wu pri”, co funkcjonalnie odpowiada rosyjskiemu *же вы при*.

<i>Жалобная книга</i>	<i>Księga zażaleń</i>
Под рожицей написано: «Ты картина, я портрет, ты скотина, а я нет.» [...] «Кто писал не знаю, а я дурак читаю» [Чехов, 1975: 358]	Pod gębą napis: „Oto ładny portret masz – ty masz gębę, ja mam twarz.” [...] „Ja se piszę dla zabawy, Gupi czyta, bo ciekawy”. [Czechow, 1926: 95]

W cytowanym tłumaczeniu obserwujemy wprowadzone przez tłumacza własne „rymowanki”, które zastępują oryginalne. Dzięki temu zabiegowi zachowany został sens, stylistyka i komiczny charakter pierwowzoru.

Obecnie tłumaczenia Birnbauma nie należą do najbardziej popularnych. To oczywiste, dzisiaj wymagałyby aktualizacji, przede wszystkim korekt językowych i ortograficznych. Niektóre przełożone przez Binoma teksty doczekały się nowych wersji polskich (na przykład opowiadanie *Соль*

¹⁵ Anna Konstancja von Brockdorff, hrabina Cosel, faworyta Augusta Mocnego.

Babla [Бабель, 2018: 60-62], które ponad 30 lat po opublikowaniu w polskim wariantcie przez Binoma [Babel, 1927: 65-69] pojawiło się w polskiej wersji autorstwa Mariana Toporowskiego [Babel, 1961: 79-81]) – stąd możliwość analizy serii przekładowej. Inne, takie jak *Конкин* tegoż Babla [Бабель, 2018: 55-57], do dzisiaj pozostały jej jedynym ogniwem. Z pewnością wszystkie stanowią doskonały materiał badawczy i dydaktyczny, a tłumacz wart jest miejsca w historii polskiego przekładu.

BIBLIOGRAFIA

- Babel, I. (1927), *Sól* (tłum. Binom), w: Zamiatin, J. et al., *Ludzie jaskiniowi* (tłum. Binom), Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 65-69.
- Babel, I. (1927), *Zdrada* (tłum. Binom), w: Zamiatin, J. et al., *Ludzie jaskiniowi* (tłum. Binom), Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 91-95.
- Babel, I. (1927), *Życiorys Pawlenki Matwieja Rodjonycza* (tłum. Binom), w: Zamiatin, J. et al., *Ludzie jaskiniowi* (tłum. Binom), Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 71-78.
- Babel, I. (1961), *Sól* (tłum. Marian Toporowski), w: Babel, I., *Utwory wybrane*, Czytelnik, Warszawa, 79-81.
- Berzin, J. (1928), *Ford (Powieść z życia „Nepmanów sowieckich”)* (tłum. Binom), Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa.
- Binom, M. (sł.), Dobrzyński, S. (rys.) (1930), *Gasnącemu światu*, Warszawa, s.n.
- Birnbaum, M. [wydano anonimowo] (1930), *Raj na ziemi*, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1930, 5-6.
- Czechow, A. (1926), *Alem wpadł...* (tłum. M. Binom), w: Czechow, A., *Partia winta*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 59-62.
- Czechow, A. (1926), *Egzamin urzędniczy* (tłum. M. Binom), w: Czechow, A., *Partia winta*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 33-38.
- Czechow, A. (1926), *Księga zażaleń* (tłum. M. Binom), w: Czechow, A., *Partia winta*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 95-97.
- Czechow, A. (1926), *Po omacku* (tłum. M. Binom), w: Czechow, A., *Partia winta*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 105-112.
- Dębska, K. (2023), *Polskie tłumaczkę literackie XIX wieku*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Eberharther, M. (2023), „Tłumacze i ich biografie – pytania metodologiczne”, *Przekładaniec*, 47: 15-30, <https://doi.org/10.4467/16891864PC.23.013.18844>.
- Fast, P., Kozak, A., red. (2002), *Biograficzne konteksty przekładu*, „Śląsk”, Katowice.

- Fast, P., Osadnik, W., red. (2012), *Wielcy tłumacze*, „Śląsk”, Katowice.
- Grabowski, Z. (1939), „Przekłady z angielskiego”, *Wiadomości Literackie*, 4: 5.
- Kaden-Bandrowski, J. (1927), *Kto pierwszy spostrzeże człowieka*, w: *Ludzie jaskiniowi*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, V-VIII.
- Lidin, W. (1927), *Syn człowieczy* (tłum. Binom), w: *Zamiatin, J. et al., Ludzie jaskiniowi* (tłum. Binom), Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 135-150.
- Meilhac, H., Halévy, L. (1902), *Carmen* (tłum. n.n.), „Księgarnia Polska” B. Połonieckiego, Lwów, 15.
- Morier, J. (1938), *Przygody Chadzi-Baby* (tłum. anon. [Binom]), Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa.
- Nowaczyński, A. (1928), „Jak ludzie mieszkają w Sowietach?”, *Gazeta Warszawska*, 166 (3 VI): 4.
- Romanow, P. (1928), *Serce kobiety* (tłum. Binom), Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa.
- Romanow, P., Bibik, A., Tołstoj, A. et al. (1928), *Z motyką na słońce* (tłum. Binom), Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa.
- Siwek, K. (2024), *Przekład literacki na ziemiach polskich w latach 1797-1939. Społeczno-kulturowe uwarunkowania pracy tłumaczy („Fausta” i „Hamleta”)*, niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Jana Długosza, Częstochowa.
- Zamiatin, J. (1927), *Ludzie jaskiniowi* (tłum. Binom), w: *Zamiatin, J. et al., Ludzie jaskiniowi*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 11-23.
- Zamiatin, J. (1927), *Mamaj* (tłum. Binom), w: *Zamiatin, J. et al., Ludzie jaskiniowi*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 27-39.
- Zamiatin, J. et al. (1927), *Ludzie jaskiniowi* (tłum. Binom), Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa.
- Zoszczenko, M. (1927), *Narieczony* (tłum. Binom), w: *Zamiatin, J. et al., Ludzie jaskiniowi*, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa, 195-199.
- Бабель, И. (2018), *Конкин*, w: Бабель, И., *Конармия*, Наука, Москва [Babel, I. (2018), *Konkin*, w: Babel, I., *Konarmija*, Nauka, Moskwa], 55-57.
- Бабель, И. (2018), *Соль*, [w:] Бабель, И., *Конармия*, Наука, Москва [Babel, I. (2018), *Sol*, w: Babel, I., *Konarmija*, Nauka, Moskwa], 60-62.
- Бабель, И. (2018), *Измена*, w: Бабель, И., *Конармия*, Наука, Москва [Babel, I. (2018), *Izmiena*, w: Babel, I., *Konarmija*, Nauka, Moskwa], 90-92.
- Бабель, И. (2018), *Песня*, w: Бабель, И., *Конармия*, Наука, Москва [Babel, I. (2018), *Piesnia*, w: Babel, I., *Konarmija*, Nauka, Moskwa], 99-100.
- Зощенко, М. (2008), *Жених*, w: Зощенко, М., *Собрание сочинений в семи томах*, t. 1: *Разнотык (Рассказы и фельетоны 1914-1924)*, Время, Москва

- [Zoszczenko, M. (2008), *Ženich*, w: Zoszczenko, M., *Sobraniesoczinienij w siemi tomach*, t. 1, *Raznotyk (Rassказы fieljetony 1914-1924)*, Wriemia, Moskwa].
- Крылов, И. (1985), *Стрекоза и муравей*, w: Крылов, И., *Басни*, Детская литература, Москва [Kryłow, I. (1985), *Striekoza i murawiej*, w: Kryłow, I., *Basni*, Dietskaja literatura, Moskwa], 83.
- Пушкин, А. (1977), *Я вас любил...*, w: Пушкин, А., *Полное собрание сочинений в десяти томах*, т. 3: *Стихотворения 1827-1836*, Издательство «Наука» Ленинградское отделение, Ленинград [Puszkín, A. (1977), *Ja was lubił...*, w: Puszkín, A., *Ponłojesobranije soczinienij w diesiati tomach*, t. 3, *Stichotworienija 1827-1836*, Izdatielstwo «Nauka» Leningradskoje otdienienije, Leningrad], 128.
- Хмельницкий, Н. (1849), *Новая шалость или Театральное сражение. Опера – водевиль в одном действии*, w: *Сочинения Хмельницкого*, т. 3, Изд. Александра Смирдина, Санктпетербург [Chmielnickij, N. (1849), *Nowaja szalost' ili Tieatralnoje sraženije, Opiera –wodiewil w odnom diejstwii*, w: *Soczinienija Chmielnickago*, т. 3, Izd. Aleksandra Smirdina, Sanktpietierburg], 331-379.
- Чехов, А. (1974), *Нарвался*, w: Чехов, А., *Сочинения: в 18 томах // Полное собрание сочинений и писем в 30 томах*, т. 1, *Рассказы. Повести. Юморески*, 1880-1882, Наука, Москва [Czechow, A. (1974), *Narwalsia*, w: Czechow, A., *Soczinienija: w 18 tomach // Połnoje sobranije soczinienij i pisiem w 30 tomach*, т. 1: *Rassказы. Powiesti. Jumorieski*, 1880-1882, Nauka, Moskwa], 434-436.
- Чехов, А. (1975), *Экзамен на чин*, w: Чехов, А., *Сочинения: в 18 томах // Полное собрание сочинений и писем в 30 томах*, т. 3, *Рассказы. Юморески. «Драма на охоте»*, 1884-1885, Наука, Москва [Czechow, A. (1975), *Ekzamatien na czin*, w: Czechow, A., *Soczinienija: w 18 tomach // Połnoje sobraniesoczinienij i pisiem w 30 tomach*, т. 3: *Rassказы. Jumorieski. «Drama na ochotie»*, 1884-1885, Nauka, Moskwa], 36-39.
- Чехов, А. (1975), *Жалобная книга*, w: Чехов, А., *Сочинения: в 18 томах // Полное собрание сочинений и писем в 30 томах*, т. 2, *Рассказы. Юморески*, 1883-1884, Наука, Москва [Czechow, A. (1975), *Żalobnaja kniga*, w: Czechow, A., *Soczinienija: w 18 tomach tomach // Połnoje sobranije soczinienij i pisiem w 30 tomach*, т. 2, *Rassказы. Jumorieski*, 1883-1884, Nauka, Moskwa], 358-359.
- Чехов, А. (1976), *В потемках*, w: Чехов, А., *Сочинения: в 18 томах // Полное собрание сочинений и писем в 30 томах*, т. 5, *Рассказы, юморески*, 1886-1886, Наука, Москва [Czechow, A. (1976), *W potiemkach*, w: Czechow,

A., *Soczinienija: w 18 tomach // Polnoje sobranije soczinienij ipisem w 30 tomach*, t. 5, *Rasskazy, jumorieski*, 1886-1886, Nauka, Moskwa], 294-298.

Źródła internetowe

- „Find a Grave”, [on-line:] <https://www.findagrave.com/memorial/22343941/mieczys%C5%82aw-birnbaum-gruszecki> – 11 VII 2024.
- „Geni”, [on-line:] <https://www.geni.com/people/Malka-Birnbaum/6000000201820378860> – 11 VII 2024.
- Gaertner, O. (2023), *Helena Gruszecka – filmowa droga od Gardana do Barei*, „Stare Kino”, 19 VI 2023, [on-line:] <https://stare-kino.pl/helena-gruszecka-filmowa-droga-od-gardana-do-barei/> – 11 VII 2024.
- Kunert, A. (2010), Biuletyn nr: 3785/VI. Komisja Spraw Zagranicznych / nr 165 / 27-05-2010: 10, [on-line:] <https://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/wgsknr6/SZA-165> – 11 VII 2024.
- Lista katyńska, [on-line:] <https://katyn.ipn.gov.pl/kat/form/r9076765325,Birnbaum-Mieczyslaw.html> – 11 VII 2024.
- Lista katyńska 2, [on-line:] <https://katyn.ipn.gov.pl/kat/ludzie/ofiary/baza-wyszukiwarka/r457337848,BIRNBAUM.html> – 11 VII 2024.
- „Ogrody wspomnień”, [on-line:] <https://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/1439> – 11 VII 2024.
- Paszkowski, W., *Birnbaum Abram Ber*, [on-line:] <https://encyklopedia.czystochowa.pl/hasla/birnbaum-abram-ber> – 11 VII 2024.
- Pomianowski, J. (2006), *Szabla za Babla. Rozmowa Elżbiety Sawickiej*, dodatek do „Rzeczpospolitej” z 10 listopada, [on-line:] <https://www.rp.pl/literatura/art10747091-jerzy-pomianowski-szabla-za-babla> – 11 VII 2024.
- Pomianowski, J. (2008), *Zwierzenia outsidera*, odczyt wygłoszony we wrześniu 2008 roku w Lublinie podczas III Kongresu Kultury Chrześcijańskiej, [on-line:] <http://www.kongres.lublin.pl/ws/pomianowski.doc> – 11 VII 2024.
- Pomorski, A. (2004), *Dlaczego nieproste?*, esej z katalogu wystawy „Warszawa-Moskwa / Moskwa-Warszawa 1900-2000” – „Zachęta” Narodowa Galeria Sztuki, Warszawa, grudzień 2004, [on-line:] <https://culture.pl/pl/artykul/dlaczego-nieproste> – 11 VII 2024.
- slawek6599 (2016), Wpis na „Forum o wojnach światowych”, 16 XII 2016, [on-line:] <https://www.dws.org.pl/viewtopic.php?f=29&t=136683> – 11 VII 2024.
- Wielka Genealogia Minakowskiej*, [on-line:] <https://www.sejm-wielki.pl/b/katyn.2447> – 11 VII 2024.
- Wikipedia: *Helena Gruszecka*, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Helena_Gruszecka – 11 VII 2024.

„Wirtualny Sztetl”: Helena Gruszecka, [on-line:] <https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/4589-birnbaum-mieczyslaw> – 11 VII 2024.

Żywoł inteligenta polskiego – szkic do portretu. Z prof. Jerzym Pomianowskim rozmawia bp Tadeusz Pieronek, [on-line:] https://judytapapp.pl/wp-content/uploads/rozmowa_tadeusz_pieronek_jerzy_pomianowski_pl.pdf – 11 VII 2024.

STRESZCZENIE

W artykule przypomniano jednego z mniej znanych dzisiaj tłumaczy dwudziestolecia międzywojennego, Mieczysława Birnbauma (pseudonim Binom). Rozpatrzone zostały dane bibliograficzne dotyczące zarówno jego, jak i jego bliskich, które nie zawsze są pewne. Wzięto przy tym pod uwagę ewentualny wpływ środowiska kulturowego, w którym się wychował, na decyzje translatorskie. Przypomniano też przekłady, których był autorem. Praktyczna analiza wybranych tłumaczeń autorstwa Birnbauma pozwoliła wyróżnić charakterystyczne elementy jego twórczości przekładowej, a co za tym idzie, określić jego działania jako strategię przybliżania.

SŁOWA KLUCZOWE: tłumacz, Mieczysław Birnbaum, Binom, przekład, strategia przybliżania

ABSTRACT

The Case of Mieczysław Birnbaum (1889-1940) – Encyclopaedic Data, Speculations and Translation Strategy

The article revisits one of today's forgotten translators, Mieczysław Birnbaum (pseudonym Binom). Bibliographic data concerning both him and his close relatives, which are not always certain, are examined. The potential influence of the cultural environment in which he was raised on his translation decisions are also considered. Additionally, the translations authored by him have been brought back into focus. A practical analysis of selected examples of Birnbaum's translations highlighted distinctive elements of his translational work, thereby identifying his approach as a strategy of approximation.

KEYWORDS: translator, Mieczysław Birnbaum, Binom, translation, approximation strategy